

УДК 94(420).086+327.061.1:341.242.2

А. В. Грубінко

**ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ
І ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЄС НА ЕТАПІ ПРИЙНЯТТЯ
МАОСТРИХТСЬКОГО ДОГОВОРУ:
ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ**

Наприкінці ХХ століття процеси європейської регіональної інтеграції під впливом внутрішньої діалектики економічного співробітництва провідних держав Західної Європи та об'єктивних зовнішніх чинників (глобальна трансформація системи міжнародних відносин) вийшли на якісно новий рівень. За підсумками тривалого періоду інституалізації і структурування напрямів розвитку Європейського Співтовариства, що відобразив складний кількарічний переговорний процес держав-учасників об'єднання, 7 лютого 1992 р. лідери дванадцяти країн-членів підписали Договір про Європейський Союз (більше відомий як Маастрихтський договір). Базовий договір, комплекс додаткових протоколів і декларацій зафіксували формування нової політико-правової та економічної реальності в Європі з потенціалом глобального значення. Одним з головних нововведень стало запровадження Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (далі – СЗППБ) ЄС як структурного напрямку ("другої опори") функціонування об'єднання, перспективного механізму поєднання інтересів держав-членів та посилення їх спільного впливу на міжнародному рівні.

Двадцятилітня історія Європейського Союзу довела, що саме зовнішньополітична і безпекова складова його діяльності, з огляду на особливості її формування та реалізації, чутливість до інтересів держав-членів і динамічних процесів міжнародного середовища, є найбільш складним, суперечливим, суб'єктивним, постмодерним, а тому вельми привабливим для дослідження напрямом євроінтеграції, визначальним для перспектив Об'єднаної Європи. З огляду на сучасні тенденції розвитку ЄС, що після набуття чинності у 2009 р. компромісного Лісабонського договору знову переживає перехідний період пошуків шляхів вдосконалення інтеграційних форм, а також враховуючи характер розвитку СЗППБ як специфічного сегмента міждержавно-наднаціональної кооперації в рамках ЄС, виникає необхідність дослідити вплив позицій провідних держав-суб'єктів європейської політики на формування концептуальних характеристик Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС) в частині СЗППБ як основи новітніх процесів євроінтеграції. З огляду на характер міжнародного впливу, специфічність історичної практики та усталених стратегічних підходів до сучасних міжнародних відносин, зокрема процесів євроінтеграції, серед держав-творців ЄС виділяється Велика Британія.

Європейська політика Великої Британії та участь держави в євроінтеграції як її складова постійно перебувають у предметній сфері досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців. Українська історіографія проблеми представлена доробком британістів Н. Яковенко, В. Крушинського, В. Неприцького, С. Пик, І. Храбана, А. Терентьєва, Л. Ямпольської, А. Грубінка, які, аналізуючи концептуальні засади і практичні аспекти участі Британії в євроінтеграції, у різній мірі приділили увагу внеску країни в СЗППБ. Позиція Великої Британії під час розробки Маастрихтського договору розглядається переважно побіжно у загальному контексті. Лише дослідники В. Крушинський і Л. Ямпольська на рівні окремих публікацій досліджують позицію британського уряду з економічних та інституційних питань євроінтеграції, внутрішньополітичну ситуацію в країні в ході маастрихтського процесу [1; 2]. Серед дослідників проблем зовнішньої політики і політики безпеки ЄС виділимо В. Манжолу, В. Копійку, С. Віднянського, А. Мартинова та ін. За авторства А. Мартинова у 2009 р. вийшла перша у вітчизняній історіографії монографія з проблем СЗППБ ЄС [3], в якій серед аналізу проблем розвитку цього напрямку політики Євросоюзу окреслено імперативи сучасної британської європолітики.

З численного доробку російської школи британістів відзначимо напрацювання О. Громико, Н. Капітонової, С. Перегудова, А. Терентьєва, А. Валуєва, Д. Брункевіча, О. Морозова, І. Девішева та інших, які окремо досліджують інтеграційну політику Великої Британії. Ряд вчених (Ю. Борко, А. Уткін, Д. Данілов, В. Журкін, В. Тіхова, Р. Лобанова, О. Барановській та ін.) розглядають британський внесок в євроінтеграцію в загальному контексті розвитку ЄС.

Здобуток західних авторів із зазначених проблем можна поділити на дві загальні групи: 1) праці провідних дослідників євроінтеграції, що стали класичними (М. Арах, В. Волес, С. Гоці, Д. Дайнен, В. Кернз, Ф. Тоді та ін.), та експертів з проблем розвитку європейської політики безпеки (Р. Вайтмен, Ч. Грант, К. Язвінські, ін.); 2) дослідження британських авторів, присвячені історії Британії початку 1990-х рр. і європейській політиці уряду Дж. Мейджора (Б. Андерсон, М. Белофф, Т. Гарден, С. Джордж, А. Селдон, М. Холмс, Дж. Янг). Серед нечисленних праць з теми статті виділимо публікацію А. Форстера [4], в якій автор з позиції критичного підходу до політичної концепції ліберального інтерговернменталізму спробував проаналізувати позицію Британії на Міжурядовій конференції з підготовки ДЄС.

В цілому можемо констатувати, що проблемі позиції Великої Британії щодо СЗППБ ЄС на етапі прийняття Маастрихтського договору в історіографії не приділено належної уваги. Зазвичай вона розглядається в контексті загальної історії євроінтеграції або історії зовнішньої (європейської) політики Британії, а тому потребує окремого аналізу.

Елементи політичного співробітництва держав Європейського Співтовариства у сфері зовнішньої політики містив Римський договір 1957

р. Однак зовнішньополітична співпраця обмежувалася економічною сферою (зовнішня торгівля) і відсутністю дієвих інституційних механізмів міжнародного впливу. Тому лише у 1970 р. після запровадження Європейського політичного співробітництва (ЄПС) та його включення у правову систему ЄЕС з прийняттям Єдиного європейського акта (ЄЄА) 1986 р. створено передумови для формування спільної зовнішньої політики Євроспільноти. Документ вперше передбачив положення про європейську співпрацю у сфері зовнішньої політики у формі взаємного інформування і консультування з метою посилення спільного міжнародного впливу шляхом координації державних політик країн-членів ЄЕС, зближення їх позицій та реалізації спільних дій [5]. До тексту акта включено далекоглядний пункт про можливість посилення "європейської ідентичності у сфері зовнішньої політики більш тісною співпрацею з питань європейської безпеки" (ст. 30, п. 6), обмеживши їх політичними та економічними аспектами.

Пацифістський характер об'єднання забезпечувався оборонними гарантіями НАТО, що в умовах "холодної війни" було стратегічно виправданим і давало можливість європейцям концентруватися на післявоєнній відбудові економіки. На початку 1950-х рр. після невдалих спроб створити автономне європейське військово-політичне об'єднання провідні держави Західної Європи створили "Організацію Брюссельського договору" (Західний союз), яка у 1954 р. з підписанням Паризьких угод отримала назву Західноєвропейський союз (ЗЄС). Однак ЗЄС не володів ані власними військовими підрозділами, ані структурами стратегічного планування операцій. Тому організація де-юре і де-факто була сателітарним дорадчим підрозділом НАТО в Європі.

У результаті посилення політичної співпраці держав ЄЕС і зростання їх військових можливостей, зі змінами в системі міжнародних відносин, пов'язаними з налагодженням діалогу щодо роззброєння між США і СРСР, на середину 1980-х рр. зросло значення ЗЄС як потенційної основи європейської оборонної ідентичності. Прийнята у 1987 р. Радою міністрів ЗЄС "Платформа європейських інтересів у сфері безпеки" вперше зафіксувала можливість запровадження європейської військово-політичної інтеграції через включення ЗЄС в структури ЄЕС як основного органу здійснення спільної європейської політики безпеки і оборони при одночасному розвитку євроатлантичної співпраці [6, с.77]. Розширення пріоритетів Євроспільноти на питання безпеки і оборони знайшло відображення у закріпленні концепту "європейської ідентичності у сфері безпеки" в Стратегічній концепції НАТО (Рим, листопад 1991 р.). Хоча прагнення посилити відповідальність за регіональну безпеку і розширення міжнародного впливу ЄЕС відповідало інтересам усіх учасників євроінтеграції, тема форм, завдань і методів створення автономних європейських військово-політичних можливостей стала предметом полеміки держав-членів на наступні десятиліття. Саме складова безпеки у системі напрямів інтеграції серед іншого зумовила компромісний

міждержавний характер інтеграційного політичного дискурсу в рамках усталених концепцій – "євроцентричної"/"єврооптимістичної" (адепти – Франція і ФРН) та "атлантичної"/"євроскептичної" (Велика Британія і ін.).

В основі зовнішньої політики Великої Британії у другій половині ХХ ст. перебувала сформульована У. Черчиллем доктрина "трьох сфер впливу", в рамках якої першість надавалася відносинам з країнами Британської Співдружності націй і США. Участь в євроінтеграції вважалася мало престижною і невідповідною стереотипу глобальної ролі Сполученого Королівства. Уряди країни обрали шлях активної участі в атлантичній спільноті на чолі зі США, провідні позиції в якій давали сподівання на першість у політиці континенту в умовах відмови від участі в першому етапі європейської інтеграції. Навіть після вступу Британії в ЄЕС у 1973 р. концептуальні підходи до зовнішньої політики держави не зазнали суттєвих змін. Участь в регіональній інтеграції, в умовах втрати державою імперського статусу і посилення інтересу британського "особливого партнера" США до євроінтеграції, мала за мету компенсувати втрату глобальної ролі королівства, а також розглядалася як засіб урівноваження зростання франко-німецького впливу на міжнародні відносини [7, с.180]. Тому, на думку вітчизняних британістів, посилення європейського напрямку зовнішньої політики держави можна розглядати як вимушений прагматичний крок – адаптацію до нових міжнародних реалій [8, с.53].

За часів урядів М. Тетчер в цілому набули завершеного характеру концептуальні підходи британської політики щодо євроінтеграції, в основі якої перебувають принципи державоцентризму, міжурядового характеру співробітництва, пріоритету атлантичних зобов'язань, доцільності поширення інтеграції на нові держави. У 1980-х рр. Британія брала активну участь у створенні єдиного європейського ринку, координації зовнішньополітичної діяльності ЄЕС, в якій уряд бачив засіб підвищення міжнародного впливу держави. Однак консерватори закріпили практику політики вибірково-секторальної інтеграції, прагнучи загальмувати поглиблення європейської співпраці в інституційній, валютно-фінансовій, соціальній, військово-політичній сферах. Жорстка і часто неконструктивна політика британського уряду, спрямована на відверте затягування інтеграції, крайній проамериканізм, що проявився насамперед у принциповому відхиленні ідеї автономізації європейських військово-політичних механізмів співпраці, не лише міцно закріпили за Британією статус держави-євроскептика і "незручного партнера", але й сприяли її фактичній ізоляції в процесі реформування ЄЕС [9; 10].

Суперечлива європейська політика М. Тетчер спричинила розкол в рядах уряду і Консервативної партії, мала наслідком відставку прем'єр-міністра, що зумовило суттєве послаблення позицій країни на старті переговорів з підготовки ДЄС.

На завершальний рік правління уряду М. Тетчер випав початок процесу підготовки договору про новий формат Європейського

Співтовариства у вигляді політичного та економічного союзу. Поштовхом до "політизації" євроінтеграції стали суттєві зміни в міжнародних відносинах: зменшення напруги американсько-радянських відносин; кризові дезінтеграційні процеси в самому СРСР; демократичні революції в країнах Центрально-Східної Європи; об'єднання Німеччини. Остання подія дала поштовх для початку втілення франко-німецької ініціативи про політичний союз, вперше офіційно сформульованої у листі-зверненні Г. Коля і Ф. Міттерана від 20 квітня 1990 р. до голови Ради ЄЕС. Лідери держав поставили вимогу проведення двох паралельних міжурядових конференцій (далі – МУК) щодо європейського монетарного і політичного союзів. Ініціатива була схвалена (всупереч позиції уряду Великої Британії) на саміті Європейської Ради в Дубліні у квітні 1990 р. Визначено основні елементи політичного союзу: посилення демократичності та ефективності інституцій; поглиблення єдності економічних, монетарних і політичних заходів; спільна зовнішня політика і політика безпеки. Остаточне перехоплення ініціативи у процесі реформування ЄЕС франко-німецьким "ядром" засвідчило нездатність тодішнього британського уряду здійснювати дієвий вплив на прийняття стратегічних рішень в об'єднанні і не залишало нічого іншого М. Тетчер, як заявити про здатність британської монархії і парламенту вистояти проти намагань ЄЕС підштовхнути європейську інтеграцію [11, с.133].

Новим фактором європейської політики Великої Британії, що в силу історичних обставин виник напередодні офіційного старту МУК, стала зміна уряду. Джон Мейджор, незважаючи на близькість до М. Тетчер, мав імідж поміркованого єврооптиміста, що поряд з "втомою" європейських лідерів від непоступливої політики "залізної леді" викликало в них значні позитивні очікування на пом'якшення британської позиції. Корекція підходів до євроінтеграції стала одним із першочергових завдань нового кабінету, баланс сил в якому змістився до прихильників конструктивного проєвропейського курсу при збереженні базових цінностей консерватизму [1, с.246].

В основу позиції британського уряду під час МУК з підготовки ДЄС (грудень 1990 – грудень 1991 рр.) ліг принцип активної участі у переговорному процесі з метою його контролю і вчасного коригування згідно національних інтересів. Зміна підходів правлячої еліти Британії у відносинах з ЄЕС була зумовлена, безумовно, не єврофільським альтруїзмом проєвропейськи налаштованої частини уряду на чолі з прем'єр-міністром, а рядом об'єктивних факторів. Насамперед виділимо невідворотність поглиблення євроінтеграції, що чітко усвідомлював уряд, якому в умовах початку активної фази підготовки ДЄС довелося швидко долати кризу відносин з європейськими партнерами. По-друге, адміністрація президента США Дж. Буша-старшого підтримувала створення більш тісного політичного союзу в Європі. При цьому новим необхідним стратегічним партнером для США стала Німеччина як реальний лідер майбутнього європейського політичного та економічного

союзу, що автоматично зменшувало значення англо-американських "особливих відносин", а це в свою чергу вело до послаблення міжнародних позицій Британії. Тому не випадково для посилення свого впливу на євроарені Дж. Мейджор, прагнучи налагодити відносини з провідними державами континенту, зробив ставку на ФРН. На зустрічі з Г. Колем у березні 1991 р. прем'єр-міністр зробив відому резонансну і багатозначну заяву про те, що "Британія повинна знаходитися в самому серці Європи". На практиці це означало бути в центрі переговорів щодо майбутнього Європи [12, с.368].

Потужними міжнародними чинниками створення дієвого європейського політичного об'єднання стали конфлікт у Перській затоці 1990–1991 рр. і початок війни на Балканах, що засвідчили відсутність єдності і реальних механізмів координації зовнішньополітичних позицій держав ЄЕС. Перегрупування системи міжнародних відносин по завершенні "холодної війни", наслідком чого стало формування монополярної світової системи на чолі зі США та об'єктивне зменшення стратегічної залежності Європи від атлантичного союзу, виникнення конфліктних зон поблизу кордонів країн ЄЕС та інших викликів міжнародній безпеці, зумовило необхідність термінової адекватної реакції Євроспільноти, пошуку її місця в глобальній політичній системі і системі безпеки. Зростання економічної могутності ЄЕС, розширення торгово-економічних інтересів вимагало створення відповідних політичних засобів для їх лобювання і захисту на міжнародному рівні, що й зумовило актуальність формування СЗППБ ЄС. Велика Британія, перебуваючи на етапі переосмислення зовнішньополітичних орієнтирів і власного місця в новій глобальній системі політичних та економічних відносин, не могла залишитися осторонь центральних процесів в Європі.

Важливо виділити внутрішні причини активізації європейської політики Британії. Серед них – зростання проєвропейських настроїв в суспільстві, насамперед в середовищі ділових кіл, зацікавлених у розширенні впливу на континентальні ринки, а також в середовищі політичної еліти, яка, незважаючи на традиційну стриманість до інтеграційних процесів, все чіткіше усвідомлювала державний інтерес в активній європейській політиці. Втім саме внутрішньополітичний фактор, зокрема необхідність збереження балансу в рядах правлячої Консервативної партії між групами євроскептиків та єврооптимістів, завжди мав вирішальний і часто суперечливий вплив на політику уряду Дж. Мейджора. Компромісна позиція яскраво помітна у виступі прем'єр-міністра на партійній конференції 11 жовтня 1991 р., де він заявив: "Ми повинні знаходитися в центрі Європи, якщо хочемо належно захищати наші інтереси. Однак, перебуваючи в центрі європейських справ, ми не станемо єврофілами, які сліпо приймають кожен сигнал Єврокомісії" [13].

Проблематика спільної зовнішньої політики і політики безпеки природно стала однією з найбільш суперечливих тем в ході підготовки ДЕС, що завершилася самітом Європейської Ради в Маастрихті 9–

10 грудня 1991 р. Британський уряд прагнув зберегти традиційні підходи до зовнішньої політики і системи європейської безпеки, намагаючись вписати їх у нову комунітарну європейську систему координат. Саме у цій сфері уряд Дж. Мейджора відчував себе найбільш впевнено, адже Велика Британія, будучи постійним членом РБ ООН, одним з лідерів НАТО, володіючи ядерним військовим потенціалом та найефективнішими збройними силами серед держав Європи, мала можливість диктувати партнерам по ЄС свої умови.

В основу британської урядової позиції в ході МУК лягли традиційні принципи непорушності атлантичних зобов'язань і державоцентризму. Ослаблення впливу США і НАТО в Західній Європі загрожувало магістральній концепції зовнішньої політики Великої Британії, що ґрунтується на "особливих відносинах" зі США і ролі "сполучного моста" між Сполученими Штатами та Європою. Зниження статусу трансатлантичних зв'язків могло призвести до ослаблення ролі Британії в Європі і світі. Також Лондон завжди наполягав на тому, що питання зовнішньої політики, безпеки й оборони мають залишатися у повноваженнях національних урядів і на європейському рівні повинні розглядатися окремо. Тому слушною є думка, що Британія, визнавши необхідність формування СЗППБ, наполягала на еволюційному, а не революційному розвитку відповідних механізмів [6, с.63].

Питання СЗППБ увійшли до розділу V ДЄС, де окреслено завдання, напрями, інституційні процедури реалізації цього напрямку функціонування ЄС. Зафіксовано взаємні зобов'язання держав-членів щодо інформування і консультування в рамках Європейської Ради, діяльності в межах виробленої нею "спільної позиції", координації дій на міжнародній арені "в дусі лояльності і взаємної солідарності", а також утримання від дій, які суперечать інтересам і можуть послабити ефективність об'єднання [14]. Рішення щодо зовнішньополітичних питань, зокрема спільних дій і гарантування безпеки, мали прийматися главами держав одностайно. На Велику Британію і Францію як постійних членів РБ ООН покладено зобов'язання представляти і захищати позицію ЄС у цій міжнародній структурі.

Найбільший резонанс викликало суперечливе питання формування Спільної політики безпеки та оборони ЄС (СПБО). Британський уряд вимагав зберегти status quo, наполягаючи на окремому розгляді питань безпеки та оборони. Колективна оборона традиційно залишалася прерогативою НАТО. Британія блокувала франко-німецькі плани повної інтеграції ЗЄС в структури Євросоюзу як його військової компоненти. На той час уряд країни бачив в ЗЄС прийнятну альтернативу ідеї наділення ЄС оборонними функціями, розглядаючи в цілому формування можливостей ЄС у сфері безпеки крізь призму посилення європейської опори НАТО.

Розділ V ДЄС передбачив можливість розвитку СПБО, "яка можливо у певний час призведе до колективної оборони". ЗЄС став

складовою розвитку об'єднання, отримавши статус центральної структури з розробки та реалізації рішень і дій Євросоюзу щодо оборони. Ці пункти договору стали ініціативою урядів Франції і ФРН як головних сподвижників СЗППБ. Натомість за наполяганням Британії передбачено, що політика ЄС не повинна перешкоджати виконанню зобов'язань країнами НАТО і має бути сумісною з політикою безпеки Альянсу (Ст. J 4). На вимогу британського уряду прийнято окрему Декларацію про Західноєвропейський союз, в якій відображено прагнення зберегти контроль НАТО над європейською військовою кооперацією. Декларація як складова маастрихтських домовленостей визначила подвійний функціональний характер ЗЄС як одночасно компоненту оборони ЄС і засіб підсилення "європейського стовпа" НАТО, що апріорі робило існування ЗЄС малоефективним. Уряд Великої Британії запропонував перенести штаб-квартиру ЗЄС з Лондона до Брюсселя, що відбулося у 1993 р. Сам ЗЄС формально-політично став опорою Євросоюзу у військовій сфері, але реально залишився окремою організацією, залежною від НАТО.

Маастрихтський договір вперше юридично зафіксував СЗППБ як окремий напрям функціонування Європейського Союзу, ставши логічним продовженням норм Єдиного європейського акта. Одночасно, виходячи з аналізу тексту ДЄС, можемо стверджувати, що в частині СЗППБ він мав рамковий декларативний характер, не передбачав окремих інституційних механізмів її реалізації, зафіксувавши цю сферу співпраці держав ЄС за межами реальної інтеграції. Досягнуті домовленості відобразили компроміс між позиціями "європеїстів" і "атлантистів", об'єктивну неготовність держав ЄС на початку 1990-х рр. взяти відповідальність за розробку і реалізацію самостійних спільних військово-політичних дій на міжнародній арені, зберігши за НАТО роль опори європейської безпеки.

Договір визначив загальні параметри відносин ЗЄС, ЄС і НАТО, але не містив пунктів про форми і механізми їх реалізації, відклавши вирішення цих делікатних питань на перспективу. Неоднозначний формат СЗППБ ЄС у подальшому зумовив різночитання її завдань та особливостей реалізації самими членами об'єднання [15, с.41]. На думку Р. Лобанова, маастрихтські домовленості не змогли сформулювати чіткі принципи і напрями СЗППБ, а швидше визначили механізми погодження зовнішніх політик держав-членів [16, с.61]. Співпраця у військовій сфері залишилася на рівні проектів.

Під час МУК і остаточного узгодження тексту ДЄС сформувалися сучасні стратегічні і тактичні підходи Великої Британії до участі в євроінтеграції, що поєднують традиційні принципи (прагматизм, державоцентризм, великодержавність, атлантизм) з елементами гнучкого реагування (пристосування) до міжнародних реалій, що особливо помітно у такій чутливій сфері європейської співпраці/інтеграції, як зовнішня політика і політика безпеки. Саме цей напрям європейського гуртування в силу його міждержавного характеру, об'єктивних геополітичних та

військово-політичних можливостей Великої Британії, в умовах відмови від участі у фінальному етапі монетарного і соціально-економічного союзу дозволив уряду Дж. Мейджора утвердити країну в ролі активного учасника євроінтеграції, одного з лідерів її політичної складової, діючи за принципом: "Якщо не можна запобігти процесам, їх потрібно очолити".

З огляду на комплексний характер ДЄС, британський уряд через активну позицію у процесі юридичного закріплення СЗППБ ЄС утвердив концептуально сформовану за часів М. Тетчер стратегію вибірково-секторальної різнорівневої інтеграції, яка, на думку політологів, лягла в основу концепції "змінюваної геометрії" – першої концептуальної альтернативи федералізації євроінтеграційного простору [9, с.14].

Під час маастрихтського процесу Велика Британія пішла на ряд поступок, визнавши саму необхідність окремого розвитку СЗППБ ЄС, надання мінімуму повноважень у цій сфері наднаціональним структурам, взяла зобов'язання представляти і захищати загальноєвропейські інтереси на міжнародній арені, погодилася на перспективи формування військової компоненти ЄС, що не лише відкрило можливості для створення політичного Союзу, але й засвідчило неухильну "європеїзацію" британської зовнішньої політики. Водночас непохитна позиція з принципових питань, як-от недопустимість прийняття остаточних рішень комунітарними структурами, одностайна процедура прийняття рішень у сфері зовнішньої політики і безпеки, заперечення створення окремих військових структур під егідою ЄС тощо, дозволили уряду Дж. Мейджора "зберегти обличчя" на внутрішньому рівні і відстояти усталені принципи зовнішньої політики за мінімуму національних поступок. Біограф Дж. Мейджора Е. Селдон вважає маастрихтські домовленості його "особистим тріумфом", адже прем'єр-міністр реалізував два головних завдання – Британія перебувала в епіцентрі європейської політики, одночасно залишаючи за собою можливість у стратегічно важливих питаннях діяти на власний розсуд [17]. Зазначене свідчить про існування протилежних тенденцій європейської політики країни – пріоритет забезпечення цілісності британського суверенітету поряд з бажанням перебувати в центрі європейських процесів.

З досвіду двадцятилітньої історії функціонування і розвитку Європейського Союзу можемо стверджувати, що концептуальні і тактичні підходи до участі Великої Британії в європейській інтеграції, закладені в часи маастрихтського процесу, не лише не зазнали принципових змін, але й були певним чином розвинені. Те ж можна стверджувати про діяльність британських урядів у сфері СЗППБ ЄС. Зокрема, завдяки історичній підтримці прем'єр-міністром Т. Блером ідеї запровадження європейських автономних військових підрозділів з метою проведення гуманітарних, миротворчих і поліцейських операцій, підтриманих Францією (Декларація Сен-Мало, грудень 1998 р.), Європейський Союз набув практичного військово-політичного виміру. Ця подія значною мірою зумовлена черговою "точкою біфуркації" в історії Європи через війну в Косово. За

підтримки Британії до 2002 р. ЗЄС передав основні функції та оперативний потенціал Євросоюзу. За активної участі британського уряду у 2002 р. набули чинності домовленості між НАТО і ЄС (угоди "Берлін-плюс") про розмежування сфер відповідальності і налагодження взаємодії. У 2005 р. за участі британських військ розпочато формування оперативних бойових підрозділів кризового реагування ЄС.

Позиція Великої Британії поступово еволюціонує від традиційного категоричного НАТО-центризму до активної свідомої участі у творенні безпекового виміру євроінтеграції у формі Спільної політики безпеки і оборони, складової СЗППБ ЄС. Цьому не завадила навіть гіперактивна участь уряду країни у війні в Іраку на боці США, яка підтвердила гостру актуальність рефлексії британського суспільства і політичної еліти у напрямі коригування зовнішньополітичних орієнтирів на користь їх європейського виміру.

З набуттям чинності Лісабонського договору 1 грудня 2009 р. розпочався новий період в історії Європейського Союзу. Велика Британія є одним з лідерів євроінтеграції у сфері СЗППБ. Свідченням цього стало призначення на посаду Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки (неофіційно – "міністр закордонних справ ЄС") баронеси Кетрін Ештон. У тексті нового договору зазначена сфера інтеграції набула більш чіткого інституційно-функціонального оформлення. Однак Євроспільнота з поглибленням світової економічної кризи переживає не кращі часи, що робить невизначеними перспективи розвитку недешевих механізмів спільної зовнішньої політики та особливо політики безпеки. За цих умов Велика Британія отримує можливість не лише гарантувати забезпечення своїх традиційних зовнішньополітичних інтересів, але й черговий раз у зручний момент нав'язати їх європейським партнерам, зокрема, в рамках більш прийнятних класичних двосторонніх міждержавних контактів (приклад – британо-французька Декларація про співпрацю у сфері безпеки і оборони, 2 листопада 2010 р.), що сприятиме посиленню позицій держави на міжнародній арені.

Література

1. **Крушинський В. Ю.** Велика Британія і Маастрихтський Договір про Європейський Союз / В. Ю. Крушинський // Вісник КНУ. Серія: Міжнародні відносини. – 2003. – Вип.28. – С.245–249.
2. **Ямпольська Л. М.** Маастрихтський "Договір про Європейський Союз" і Велика Британія: між цінностями комунітаризму та національного суверенітету / Л. М. Ямпольська // Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія "Історія та географія". – Х., 2006. – Вип.23. – С.5–14.
3. **Мартинов А. Ю.** Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XX ст.). Погляд з України: монографія / А. Ю. Мартинов – К.: Ін-т історії України, 2009. – 262 с.
4. **Forster A.** Britain and the Negotiation of the Maastricht Treaty: A Critique of Liberal Intergovernmentalism / A. Forster // Journal of Common

Market Studies. – September 1998. – Vol.36. – №3. – P.347–368. 5. **Єдиний європейський акт** 01.07.1987 [Електронний ресурс] / Довідник з Європейської інтеграції. – Режим доступу: http://eu-directory.ea-ua.info/index.php?act=show&doc_id=5&id=74. 6. **Романова О. В.** Зовнішньополітичні стратегії Франції, Німеччини і Великобританії у контексті розвитку й імплементації СЗПБ ЄС: дис. ... кандидата іст. наук: 23.00.04 / Ольга Володимирівна Романова. – Одеса, 2008. – 185 с. 7. **Віднянський С. В.** Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С. В. Віднянський, А. Ю. Мартинов; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Ін-т історії НАНУ, 2011. – 376 с. 8. **Яковенко Н. Л.** Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Н. Л. Яковенко. – К. : Науковий світ, 2003. – 227 с. 9. **Крушинський В. Ю.** Великобританія в європейських інтеграційних процесах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / В. Ю. Крушинський. – К., 2004. – 32 с. 10. **Stephen G.** An Awkward Partner. Britain in the European Community / G. Stephen. – Oxford : University Press, 1998. – 298 p. 11. **Дайнен Д.** Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : "К.І.С.", 2006. – 696 с. 12. **Великобританія:** епоха реформ / [под ред. Ал. А. Громыко]. – М. : Весь мир, 2007. – 536 с. 13. **Holmes M.** John Major and Europe: The Failure of a Policy 1990–7 / M. Holmes // The Bruges Group. – Occasional Paper. – 1997. – №28. – 98 p. 14. **Treaty on European Union** [Електронний ресурс] // Official Journal. – С 191. – 29 July 1992. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>. 15. **Тихова В. В.** Формирование Общей внешней политики и политики безопасности Европейского союза (1992–2004 гг.): дис. ... кандидата ист. наук: 07.00.15 / Владлена Владимировна Тихова. – М., 2006. – 233 с. 16. **Лобанов Р. О.** Проблемы внешней политики, безопасности и обороны в деятельности Европейского союза: дис. ... кандидата ист. наук: 07.00.03 / Роман Олегович Лобанов. – М., 2005. – 268 с. 17. **Seldon A.** Major. A Political Life / A. Seldon, L. Baston – L. : Phoenix, 1997. – 876 p.

Грубінко А. В. Формування спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС на етапі прийняття Маастрихтського договору: позиція Великої Британії

У статті проаналізовано історичні передумови, фактори становлення та особливості позиції Великої Британії щодо формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу на етапі прийняття Маастрихтського договору. Автор стверджує, що протягом процесу підготовки Договору про Європейський Союз сформувалися сучасні підходи Великої Британії до участі в євроінтеграції. Участь саме у цьому напрямі інтеграції європейських держав дала

можливість Британії утвердитися в ролі провідного учасника Європейського Союзу.

Ключові слова: Велика Британія, Європейський Союз, європейська інтеграція, Спільна зовнішня політика і політика безпеки, Маастрихтський договір.

Грубинко А. В. Формирование общей внешней политики и политики безопасности ЕС на этапе принятия Маастрихтского договора: позиция Великобритании

В статье проанализированы исторические предпосылки, факторы становления и особенности позиции Великобритании относительно формирования Общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза на этапе принятия Маастрихтского договора. Автор утверждает, что в процессе подготовки Договора о Европейском Союзе были сформированы современные подходы Великобритании к участию в евроинтеграции. Участие именно в этом направлении интеграции европейских государств дало возможность Британии утвердиться в роли ведущего участника Европейского Союза.

Ключевые слова: Великобритания, Европейский Союз, европейская интеграция, Общая внешняя политика и политика безопасности, Маастрихтский договор.

Grubinko A. V. The process of forming EU's Common Foreign and Security Policy at the stage of Maastricht Treaty's approval: Great Britain's position

In the article historical pre-conditions, factors of making and peculiarities of Great Britain's position in relation to forming of European Union's Common Foreign and Security Policy on the stage of Maastricht Treaty approval are analyzed. An author asserts that the modern Britain's approaches to participating in European integration were formed during the preparation process of Agreement about European Union. The participating exactly in this direction of European states integration process let Britain to establish in a role of leading participant of European Union.

Keywords: Great Britain, European Union, European integration, Common Foreign and Security Policy, Maastricht Treaty.

Стаття надійшла до редакції 9.11.2011 р.

Прийнято до друку 24.01.2012 р.